

Ewa Leniart

**PODMIOTY PRZESTĘPSTW USIŁOWANIA USUNIĘCIA
ORGANÓW WŁADZY PAŃSTWOWEJ I USIŁOWANIA ZMIANY
USTROJU PAŃSTWA UREGULOWANYCH W ART. 86 K.K.WP**

Jednym z wyjściowych zagadnień niezbędnych do ustalenia odpowiedzialności za popełnienie przestępstw usiłowania usunięcia organów władzy państwowej i zmiany ustroju państwa przy użyciu przemocy było określenie podmiotów, które mogły przestępstw tych się dopuścić.

Art. 3 § 1 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. Kodeks karnego Wojska Polskiego¹ stanowił, iż przepisy kodeksu należało stosować wobec wszystkich osób, które podlegały jego właściwości, a które popełniły przestępstwo na obszarze państwa polskiego, na polskim statku wodnym lub powietrznym. Przepis ten wprowadził zasadę terytorialności, poddając właściwości k.k.WP także cudzoziemców, którzy popełnili przestępstwo na terytorium państwa polskiego. Warunkiem odpowiedzialności karnej na gruncie k.k.WP było popełnienie czynu zabronionego przez tenże kodeks pod groźbą kary.

Art. 5 k.k.WP stanowił, że odpowiedzialność, za przestępstwa uregulowane w k.k.WP, ponosili zarówno żołnierze WP², zobowiązani do służby wojskowej lub pomocniczej z chwilą ich powołania, jak też jeńcy wojenni i zakładnicy, którzy pozostawali pod nadzorem administracji wojskowej. Odpowiedzialności karnej na gruncie k.k.WP podlegały także inne osoby, które zostały wskazane w odrębnych przepisach.

Grono tych osób jako objętych właściwością personalną wojskowych sądów rejonowych regulowały: art. 14 dekretu z 30 października 1944 r. o ochronie pań-

¹ DzU RP nr 6/44, poz. 27.

² Art. 76 k.k.WP stanowił, iż żołnierzami były osoby będące w służbie wojskowej i służbie pomocniczej oraz osoby pracujące w dziedzinach zmilitaryzowanych lub w administracji wojskowej. Pojęcia obowiązku wojskowego i obowiązku służby pomocniczej określały przepisy ustawy z 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (DzU 1933, nr 60, poz. 455).

stwa³, art. 35 § 1 dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa⁴ i art. 51 dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa⁵.

Przywołana regulacja prawna, skutkująca właściwością w sprawach o zbrodnie stanu sądów wojskowych, miała wpływ na zwiększenie udziału sądownictwa wojskowego w polskim wymiarze sprawiedliwości⁶. Wzrastało także znaczenie roli orzecznictwa Najwyższego Sądu Wojskowego (dalej NSW), który poprzez to wpływał na ujednoczenie dokonywanej interpretacji przepisów prawnych⁷.

Przepis art. 5 k.k.WP był zatem podstawą do rozszerzenia jurysdykcji sądów wojskowych na osoby cywilne z zastosowaniem wojskowego prawa karnego materialnego⁸. Na skutek przedmiotowej regulacji przestępstwa z art. 86 k.k.WP stały się powszechne. Podmiotem tychże przestępstw, niezależnie od ich uregulowania w szczególnym akcie prawnym, jakim był k.k.WP, mogła być każda osoba fizyczna, która osiągnęła wiek określony w przepisach powszechnego k.k.

Choć formalnie stan wojenny trwał do 17 grudnia 1945 r.⁹, to w praktyce okres podlegania osób cywilnych prawu i sądom wojskowym został przedłużony, pomimo iż przepis art. 8 ust. 3 ustawy z 23 września 1944 r. prawo o ustroju sądów i prokuratury wojskowej¹⁰ nakazywał uchylić właściwość rzeczową sądów wojskowych natychmiast, gdy ustawały przyczyny, dla których ją wprowadzono. Przepis ten został uchylony dopiero z dniem 1 maja 1955 r.¹¹

Art. 86 § 1 i 2 k.k.WP stanowiły, że przestępstw w nich uregulowanych mógł dopuścić się każdy, kto podlegał przepisom kodeksu. Pociągając do odpowiedzialności karnej za zbrodnie stanu, uregulowane w art. 86 k.k.WP, WSR w Rzeszowie brał pod uwagę wszystkie cechy sprawcy, a w szczególności jego pochodzenie społeczne oraz stosunek do ówczesnej rzeczywistości Polski Ludo-

³ (DzU 1944, nr 10, poz. 50). Art. 14 tego dekretu stanowił, iż w czasie wojny przepisy o odpowiedzialności za zbrodnie stanu uregulowane w art. 85 i następne k.k.WP należało stosować także wobec osób, które podlegały odpowiedzialności karnej na podstawie przepisów powszechnego kodeksu karnego.

⁴ Art. 35 w ust. 1 stanowił, iż przestępstwa określone m.in. w art. 85 do 88 k.k.WP podlegały właściwości sądów wojskowych także w stosunku do osób podlegających odpowiedzialności karnej w myśl przepisów powszechnego kodeksu karnego (DzU 1945, nr 53, poz. 300).

⁵ DzU 1946, nr 30, poz. 192.

⁶ A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008, s. 22.

⁷ *Ibidem*, s. 481.

⁸ A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2010, s. 108.

⁹ Zarządzenie Prezydium KRN z dnia 16 grudnia 1945 r. o uchyleniu stanu wojennego (DzU 1945, nr 57, poz. 320).

¹⁰ DzU 1944, nr 6, poz. 29.

¹¹ Art. 1 § 1 pkt 2 w związku z art. 9 ustawy z 5 kwietnia 1955 r. o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszów organów bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby więziennej (DzU 1955, nr 15, poz. 83).

wej. Trafność praktyki tej potwierdziła interpretacja Sądu Najwyższego dokonana w wyroku z 12 listopada 1951 r. Sąd ten przyjął, że „nie każda uwaga krytyczna, stanowiąca fałszywą wiadomość, mogła wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego, lecz tylko uwaga płynąca z ust wroga klasowego, pragnącego w ten sposób oddziaływać demobilizująco na otoczenie. Ta sama uwaga wygłoszona przez obywatela pozytywnie ustosunkowanego do ustroju Polski Ludowej mogła być uznana za wyraz błędnego przekonania, zasługującego wyłącznie na sprostowanie lub wyjaśnienie w drodze dyskusji służbowej lub partyjnej”¹².

Okolicznością istotną z punktu widzenia ustalenia kręgu osób podlegających odpowiedzialności karnej na podstawie art. 86 k.k.WP był czas, w którym doszło do popełnienia przestępstwa. W uzasadnieniu aktu oskarżenia przeciwko Ludomirowi Kajzerowi i innym sporządzający tenże dokument funkcjonariusz UB zwrócił uwagę na to, że czas oraz okoliczności popełniania przestępstw przeciwko państwu i jego ustrojowi miały wpływ na ocenę zachowań sprawców, gdyż: „Wyzwolenie Polski spod okupacji, a następnie stawianie zrębów niepodległego demokratycznego Państwa Polskiego, stało się dla zagranicznych i krajowych ośrodków reakcji sygnałem do rozpoczęcia ataku mającego na celu obalenie przemocą ustroju demokratycznego w Polsce. Prowadząc akcje w tym kierunku [ośrodki reakcyjne – E.L.], uprawiały szeroko zakrojoną akcję wywiadu politycznego, gospodarczego i wojskowego. Jedną z najbardziej rozwiniętych form tych akcji było zbieranie i przekazywanie wiadomości o działalności partii politycznych, prowadzenie destruktywnej roboty w szeregach partii w celu niedopuszczenia do zjednoczenia klasy robotniczej. Do tego celu koła reakcyjne użyły szeroko rozgałęzionej siatki propagandowej, która przede wszystkim skierowana była przeciw partiom postępowym, przeciw wszystkiemu, co one reprezentują, przeciw sojuszowi ze Związkiem Radzieckim”¹³. Mając zatem na uwadze przywołane okoliczności, kluczowe znaczenie dla odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstw z art. 86 k.k.WP miał fakt poszukiwania wroga klasowego i potrzeba jego eliminacji ze społeczeństwa.

Akt oskarżenia przeciwko Janowi Boroniowi, o którego zatwierdzenie wystąpił do prokuratora wojskowego oficer śledczy WUBP w Rzeszowie – chor. Aleksander Klimkowski, potwierdzał, że: „Po wyzwoleniu Polski spod okupacji niemieckiej, kiedy postępową część społeczeństwa polskiego przystąpiła do odbudowy zniszczonego przez okupanta hitlerowskiego kraju, kiedy robotnik, chłop i inteligent pracujący poprzez przedterminowe wykonanie planu trzyletniego, a obecnie poprzez długofalowe zobowiązania w ramach planu sześciolet-

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z 12 listopada 1951 r., sygn. akt I K 206/51 (ZO 25/52), Orzecznictwo Sądu Najwyższego z zakresu materialnego prawa karnego 1945–1957, s. 366–367.

¹³ AIPNRz, Uzasadnienie aktu oskarżenia przeciwko Ludwikowi Kajzerowi i innym, sygn. akt IPN-Rz-122/341 (d. sygn. Sr 239/50), t. III, k. 192–201.

niego, przystąpił do budowy fundamentów socjalizmu w Polsce – reakcyjna część społeczeństwa polskiego, rekrutująca się ze zbankrutowanych kapitalistów, obszarników i ich pupili związanych materialnie i ideologicznie z rządami sanacji w Polsce przedwrześniowej, za podszeptem kapitału rodzimego i zagranicznego starała się za wszelką cenę przeszkodzić naszej odbudowie gospodarczej i marszowi do lepszego jutra, do socjalizmu. Kiedy otwarta walka przy pomocy zbrojnych band leśnych nie pomogła, gdyż młody aparat Polski Ludowej z każdym dniem wzmacniał się i potężniał, reakcja polska przeszła na inne tory walki bardziej zamaskowanej i wyrafinowanej, do walki przy pomocy szeptanej propagandy, sabotażu i dywersji. Tymi to sposobami reakcja wciskając się we wszystkie ogniwa naszego aparatu państwowego, politycznego i spółdzielczego starała się za wszelką cenę przeszkodzić nam w naszym marszu do socjalizmu”¹⁴. Uzasadnienie to było potwierdzeniem przekazywanej również społeczeństwu, w celach propagandowych, argumentacji, że przestępstw z art. 86 k.k.WP dopuszczała się tzw. reakcyjna część społeczeństwa, która nie akceptowała narzuconego ustroju.

Rozważając kwestie odpowiedzialności karnej, sąd uwzględniał także pochodzenie społeczne osób podejrzanych o popełnienie zbrodni stanu z art. 86 k.k.WP. Pociągając do odpowiedzialności karnej za te przestępstwa, WSR w Rzeszowie wielokrotnie wskazywał, że: „okoliczności łagodzącej nie może stanowić nawet ich [skazanych – E.L.] pochodzenie socjalne robotniczo-chłopskie, albowiem oskarżeni swą działalnością wykazali, że obce im są interesy mas pracujących Polski Ludowej, wykazali, że są zdrajcami i wrogami klasy robotniczej i jako tacy nie mogą liczyć na pobłażanie ze strony mas pracujących”¹⁵. W niektórych przypadkach pochodzenie społeczne dodatkowo uzasadniało pociągnięcie do odpowiedzialności karnej za przestępstwa antyustrojowe. Był to bowiem argument potwierdzający niewdzięczność wobec ustroju. Tak było w odniesieniu do studentów, którzy utworzyli organizację kontrrewolucyjną, czym dopuścili się przestępstwa z art. 86 k.k.WP, a jako sprawcy przestępstw z art. 86 k.k.WP „godzili w podstawy ustroju Polski Ludowej, która zapewniała im jako synom chłopu średniorolnego możliwość uzyskania wyższego wykształcenia”¹⁶.

Spośród spraw rozpoznanych w 1953 r. przez WSR w Rzeszowie w zakresie odpowiedzialności za przestępstwa z art. 86 k.k.WP na 51 spraw w 21 przypad-

¹⁴ AIPNRz, Akt oskarżenia przeciwko Janowi Boroniowi, sygn. Akt IPN-Rz-25/2357 (d. sygn. Sr 275/50), k. 102.

¹⁵ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 14 lutego 1952 r. w sprawie przeciwko Władysławowi Łabajowi, Antoniemu Chorążemu i Kazimierzowi Ryszkowskiemu, sygn. akt IPN-Rz-107/1292 (d. sygn. Sr 94/52), t. 3, k. 90.

¹⁶ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie w składzie: mjr Eustachy Lech – przewodniczący, ławnicy: st. strz. Norbert Kowalik i st. strz. Hubert Anioł z 12 marca 1953 r. w sprawie przeciwko Albertowi Gruszcze, sygn. akt IPN-Rz-107/1431 (d. sygn. Sr 79/53), k. 93.

kach postępowanie toczyło się wobec osób wykonujących pracę fizyczną, będących zarówno robotnikami wykwalifikowanymi, jak i bez kwalifikacji; 4 przypadki to nauczyciele, 5 – osoby wykonujące prace urzędnicze, 1 funkcjonariusz UB, 1 żołnierz, 3 studentów i 1 uczeń. Statystyka ta potwierdza, że wykonywany zawód nie był czynnikiem decydującym o odpowiedzialności za zbrodnie stanu.

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż w orzecznictwie WSR w Rzeszowie przypadki skazania żołnierzy¹⁷ oraz innych funkcjonariuszy państwa komunistycznego¹⁸ były wyjątkami. W 1946 r. – w pierwszym roku działalności WSR w Rzeszowie – na 48 przypadków skazania przez ten sąd za przestępstwa z art. 86 k.k.WP odnotowano jeden przypadek, w którym skazanym był żołnierz.

Skazany był dezercerem, który zdecydował się na opuszczenie swej jednostki wojskowej wobec faktu, iż powziął wiadomość o możliwości skierowania jego oddziału do walki z organizacjami niepodległościowymi na terenie Żywiecczyny. Uznał on, że jako były żołnierz AK z okresu okupacji nie będzie „walczył ze swymi braćmi”¹⁹ i opuścił szeregi wojska. Powrócił w rodzinne strony – w okolice Sanoka – gdzie przyłączył się do oddziału Antoniego Żubryda. W związku z tym, iż udowodniono, że wraz z oddziałem dokonał m.in. kilku napadów rabunkowych w celu uzyskania żywności i odzieży, to za ten czyn został skazany na podstawie art. 86 § 2 k.k.WP na karę 6 lat więzienia i utratę praw publicznych oraz obywatelskich praw honorowych na 3 lata wraz z przepadkiem całego mienia na rzecz skarbu państwa.

Na podstawie art. 86 § 2 k.k.WP został również skazany szeregowy Kazimierz Paulo, który był komendantem posterunku MO w Węglówce, w powiecie krośnieńskim. W akcie oskarżenia z 10 listopada 1950 r., sporządzonym przez oficera śledczego KWMO w Rzeszowie – por. J. Zarzyckiego, że „w miesiącu lutym 1946 r., a więc w tym okresie kiedy Rząd Polski Ludowej największą wagę przywiązywał do zwalczania wrogich nam band spod znaku NSZ i AK, usiłu-

¹⁷ Zob.: AIPNRz, Sprawa przeciwko kapr. Adolfowi Błaszczakowi w związku z przynależnością do oddziału Żubryda, sygn. akt IPN-Rz-107/67 (d. sygn. R 515/46); Sprawa przeciwko kpt. Rez. Kazimierzowi Zakrzewskiemu o zbrodnię z art. 86 § 2 k.k.WP w związku z przynależnością do organizacji Polskie Powstańcze Siły Zbrojne, sygn. akt IPN-Rz-107/1413 (d. sygn. Sr 40/53).

¹⁸ Zob.: AIPN-Rz, sygn. akt IPN-Rz-25/1585 (d. sygn. Sr 855/48), Akt oskarżenia z 6 października 1948 r. przeciwko Ludwikowi Wilkowi, k. 52–53; AIPNRz, Sprawa przeciwko Michałowi Zygo o przynależność do WiN, sygn. akt IPN-Rz-122/319 (d. sygn. Sr 248/48); Sprawa przeciwko Irenie i Lesławowi Gawalewiczom o przynależność do AK, a następnie WiN, sygn. akt IPN-Rz-122/298 (d. sygn. Sr 217/52); Sprawa przeciwko Henrykowi Tadli o przynależność do organizacji Polskie Powstańcze Siły Zbrojne, sygn. akt IPN-Rz-107/1413 (d. sygn. Sr 40/53); Sprawa przeciwko Leopoldowi Machunik o utworzenie nielegalnej organizacji Liga Walki z Bolszewizmem, sygn. akt IPN-Rz-107/1293 (d. sygn. 100/52).

¹⁹ AIPNRz, Postanowienie Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z 21 maja 1993 r. o stwierdzeniu nieważności wyroku WSR w Rzeszowie z 7 września 1946 r. w sprawie przeciwko Adolfowi Błaszczakowi, sygn. akt IPN-Rz-107/67 (d. sygn. R 515/46); k. 31–35.

jących przemocą obalić istniejący ustrój, poprzez napady terrorystyczne i mordowanie działaczy politycznych, a w tym największy wkład miał być Organów Bezpieczeństwa w ogólności, właśnie w tym okresie czasu oskarżony Paulo Kazimierz, mając powierzone przez władze zwierzchnie stanowisko Komendanta Posterunku MO w Węglówce, powiat Krosno, zamiast zwalczać wszelkiego rodzaju bandy reakcyjne, by tym samym dać jako taki wkład w odbudowie nowej Polski, ten wręcz przeciwnie podrywając autorytet i zaufanie władz zwierzchnich, jakim go darzyli, skontaktował się ze zbrodniczym związkiem NSZ, pod dowództwem »Mściciela« i w dniu 13 lutego 1946 r. wraz ze swymi trzema podwładnymi milicjantami, jak: Tarnowskim Józefem, Przybyła Józefem oraz Kraus Aleksandrem wstąpił do tegoż związku, opuszczając szeregi MO»²⁰.

24 listopada 1950 r. WSR w Rzeszowie w składzie: kpt. Eustachy Lech – przewodniczący, ławnicy: st. strz. Jan Milcarek i strz. Stanisław Skiba uznał oskarżonego Paulo winnym m.in. tego, że „od drugiej połowie lutego 1946 r. do 4 kwietnia 1947 r. na terenie południowych [powiatów – E.L.] województw rzeszowskiego i krakowskiego należał do zbrodniczej organizacji NSZ, a to do wiosny 1946 r. do oddziału »Mściciela«, a od tego czasu do grupy »Ognia«, mającej na celu przemocą zmienić ustrój Państwa Polskiego, pełniąc ostatnio funkcję w tej bandzie dowódcy piątej kompanii”. Zdaniem sądu, swym działaniem popełnił on przestępstwo z art. 86 § 2 k.k.WP, za które sąd wymierzył mu karę 10 lat więzienia, na podstawie zaś art. 46 § 1 pkt b, art. 47 § 1 i art. 48 § 1 k.k.WP sąd skazał go na utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych przez 5 lat oraz przepadek całego mienia na rzecz skarbu państwa. Łączna kara pozbawienia wolności za wszystkie zbiegające się przestępstwa została skazanemu wymierzona w wysokości 15 lat. Fakt, iż opuścił stanowisko komendanta posterunku MO i przyłączył się do oddziałów NSZ był istotną okolicznością obciążającą, gdyż „czynów zbrodniczych dopuścił się jako milicjant i to na odpowiedzialnym stanowisku komendanta posterunku, który miał szczególne obowiązki stania na straży ładu i bezpieczeństwa państwa”²¹.

Okolicznością, która była uwzględniana przez WSR w Rzeszowie w sprawach o zbrodnie stanu z art. 86 k.k.WP, była przynależność partyjna. Członkostwo w partii komunistycznej lub satelickiej²² było przez sąd orzekający, co do

²⁰ AIPNRz, sygn. akt IPN-Rz-107/1210 (d. sygn. Sr 79/51), Akt oskarżenia przeciwko Kazimierzowi Paulo z 10 listopada 1950 r., k. 75–79.

²¹ AIPNRz, sygn. akt IPN-Rz-107/1210 (d. sygn. Sr 79/51), Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 24 listopada 1950 r. w sprawie przeciwko Kazimierzowi Paulo, k. 129.

²² „Oskarżony jako człowiek starszy, doświadczony, b. podoficer, wyrobiony politycznie, jako członek SL, a ostatnio ZSL z samego tekstu odczytywanej mu przysięgi musiał się zorientować, do jakiej organizacji wstępuje”. Cyt. z uzasadnienia WSR w Rzeszowie z 31 marca 1952 r. w sprawie przeciwko Władysławowi Mazurowi, sygn. akt IPN-Rz-25/2801 (d. sygn. Sr 93/52), k. 84.

zasady, traktowane jako okoliczność obciążająca. W takich przypadkach sąd prezentował pogląd, że zbrodni stanu z art. 86 k.k.WP, polegającej m.in. na przynależności do kontrrewolucyjnej organizacji, dopuszczał się człowiek: „uświadomiony tak politycznie, jak i w zakresie wiedzy ogólnej”²³, który „w pełni zdawał sobie sprawę ze szkodliwości społecznej istnienia nielegalnej organizacji, a przez przystąpienie do tej organizacji okazał się wrogiem Polski Ludowej, w żadnym wypadku niezasługującym na miano członka partii”²⁴. Trafność tego rozstrzygnięcia WSR w Rzeszowie została potwierdzona przez NSW, który podnosił, że ani robotnicze pochodzenie skazanych, ani też przynależność do PZPR „nie mogą być poczytane za okoliczności łagodzące przy przestępstwach kontrrewolucyjnych, a wprost przeciwnie przy tego rodzaju przestępstwach pochodzenie i przynależność do partii stanowią okoliczności wysoce obciążające”²⁵.

Niekiedy WSR w Rzeszowie, wydając wyroki w sprawach o zbrodni stanu z art. 86 k.k.WP, uwzględniał przynależność partyjną osób skazanych jako okoliczność pozytywnie wpływającą na status osoby skazanej. Sąd przyjmował bowiem, że oskarżony – członek ZSL „nie był wrogiem ustroju, a udowodnionego mu przestępstwa dopuścił się z przypadku”²⁶. Bezsporne było to, że w ocenie WSR w Rzeszowie przynależność partyjna i pochodzenie społeczne to „momenty, które zobowiązywały oskarżonego szczególnie do wierności ustrojowi Polski Ludowej”²⁷.

Ocena członkostwa w PPR, a następnie PZPR i partiach satelickich zależała zatem od sądu orzekającego w sprawie i mogła mieć zarówno negatywny, jak też pozytywny wpływ na odpowiedzialność za zbrodnię z art. 86 k.k.WP i wymiar kary. Natomiast zawsze jako okoliczność obciążająca oceniana była przynależność lub sympatyzowanie z PSL lub innymi partiami politycznymi niekomunistycznymi. Bycie sympatykiem PSL oznaczało, że oskarżony był negatywnie

²³ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 8 kwietnia 1952 r. w sprawie przeciwko Leopoldowi Machunikowi, sygn. akt IPN-Rz-107/1293 (d. sygn. Sr 100/52), k. 164–165; Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 11 kwietnia 1952 r. w sprawie przeciwko Stanisławowi Kołaczowi, sygn. akt IPN-Rz-25/2804 (d. sygn. Sr 103/52); Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 11 marca 1953 r. w sprawie przeciwko Ryszardowi Dymkowi, sygn. akt IPN-Rz-107/1432 (d. sygn. Sr 81/53), k. 87; Postanowienie NSW z 6 listopada 1952 r. wydane na skutek skargi rewizyjnej złożonej na korzyść skazanego Stanisława Koby, sygn. akt IPN-Rz-107/1324 (d. sygn. Sr 256/52), k. 185.

²⁴ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 11 marca 1953 r. w sprawie przeciwko Ryszardowi Dymkowi, sygn. akt IPN-Rz-107/1432 (d. sygn. Sr 81/53), k. 87.

²⁵ AIPNRz, Postanowienie NSW z 31 marca 1953 r. na skutek skargi rewizyjnej na korzyść Ryszarda Dymka, sygn. akt IPN-Rz-107/1432 (d. sygn. Sr 81/53), k. 94.

²⁶ Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 7 kwietnia 1952 r. w sprawie przeciwko Michałowi Muszakowi, sygn. akt IPN-Rz-25/2802 (d. sygn. Sr 101/52), k. 89–92.

²⁷ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 8 kwietnia 1952 r. w sprawie przeciwko Leopoldowi Machunikowi, sygn. akt IPN-Rz-107/1293 (d. sygn. Sr 100/52), k. 164.

ustosunkowany do ówczesnego „reżimu w Polsce i było przesłanką uzasadniającą przypisanie winy skazanemu”²⁸.

Należy także zwrócić uwagę na subiektywny stosunek osób oskarżanych o zbrodnie stanu do zarzucanych im czynów. Zasady odpowiedzialności karnej na gruncie k.k.WP regulowały art. 11 i 12. Art. 11 stanowił, iż zbrodnię można było popełnić tylko umyślnie. WSR w Rzeszowie przyjmował, że jeżeli sprawca czynu z art. 86 k.k.WP był przed popełnieniem zarzucanego mu przestępstwa nieprzyjaźnie nastawiony do ustroju lub organów państwowych, to był to argument potwierdzający fakt dokonania zarzucanego mu czynu zabronionego. Sąd uzasadniał bowiem, że w odniesieniu do zbrodni stanu istotne było to, że „pobudkami działania oskarżonych w tych wypadkach [zbrodni stanu – E.L.] były względy polityczne – kontrewolucyjne, a mianowicie wrogość i nienawiść do ustroju Polski Ludowej i władzy ludowej”²⁹.

Do przyjęcia winy sprawców przestępstw o zbrodnie stanu istotne znaczenie miał fakt pozostawania w stanie upojenia alkoholowego przez potencjalnego sprawcę przestępstwa z art. 86 k.k.WP. SN w 1949 r. wydał orzeczenie, w którym przyjął, że winę sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie pijaństwa, należało ocenić według stanu jego władz umysłowych przed wprowadzeniem się w stan nietrzeźwości³⁰. Wprowadzenie się w stan podniecenia alkoholowego mogło wprawdzie spowodować ograniczoną poczytalność, lecz wynikało z winy skazanego, a zatem w świetle art. 16 § 2 k.k.WP skazany powinien ponieść wszystkie konsekwencje swego działania³¹.

Przypadki odurzenia alkoholem miały miejsce zwłaszcza w sprawach o tzw. szeptaną propagandę, skutkującą tzw. poczytalnością zmniejszoną (art. 16 k.k.WP), która była następstwem przyjęcia, że odurzenie nastąpiło z winy sprawcy.

Analizując kwestię podmiotów podlegających odpowiedzialności karnej za zbrodnie stanu z art. 86 k.k.WP, a więc za przestępstwa usiłowania zmiany ustroju państwa lub usunięcia organów władzy państwowej, odpowiedzialności karnej na gruncie k.k.WP podlegał każdy, kto popełnił czyn zabroniony przez tenże kodeks pod groźbą kary. Pomimo iż przepis ten został zamieszczony w kodeksie karnym wojskowym, to w rzeczywistości za popełnienie tychże przestępstw WSR w Rzeszowie skazywał najczęściej osoby cywilne. Przypad-

²⁸ AIPNRz, Wyrok WSR w Rzeszowie z 2 lipca 1947 r. w sprawie przeciwko Ludwikowi Bezruczce, sygn. akt IPN-Rz107/511 (d. sygn. Sr 487/47), k. 146.

²⁹ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie z 14 lutego 1952 r. w sprawie przeciwko Władysławowi Łabajowi, Antoniemu Chorążemu i Kazimierzowi Ryszkowskiemu, sygn. akt IPN-Rz-107/1292 (d. sygn. Sr 94/52), t. 3, k. 86.

³⁰ Wyrok SN z 4 kwietnia 1949 r., sygn. akt Wa K 224/49, Orzecznictwo Sądu Najwyższego z zakresu materialnego prawa karnego 1945–1957, s. 263.

³¹ AIPNRz, Uzasadnienie wyroku WSR w Rzeszowie w sprawie przeciwko Włodzimierzowi Pędereckiemu, sygn. akt IPN-Rz-25/1721 (d. sygn. Sr 1077/48), k. 46.

ki skazania za zbrodnie stanu żołnierzy lub funkcjonariuszy publicznych stanowiły wyjątki.

Stosunkowo nieliczne wyroki wydane przez WSR w Rzeszowie wobec żołnierzy i innych funkcjonariuszy publicznych są potwierdzeniem, że sąd ten włączył się w proces eliminacji ze społeczeństwa osób cywilnych, stanowiących opozycję w stosunku do władzy instalującej się w Polsce po 1944 r. Celem rozszerzenia właściwości sądów wojskowych na osoby cywilne była ochrona wprowadzanego ustroju komunistycznego i organów jego władzy.

**OBJECTS OF A CRIME OF AN ATTEMPT TO REMOVE AN AUTHORITY
OF STATE POWER AND AN ATTEMPT TO CHANGE A POLITICAL
SYSTEM OF A STATE UNDER ART. 86 K.K.WP**

Summary

The article aims at defining the objects that could have been liable for committing a crime of an attempt to remove an authority of state power and an attempt to change a political system of a state under the regulations of the Criminal Code of the Polish Army (K.K.WP) from 1944. The issue is of particular importance in the post-war legislation because the provisions of the Code were used to eliminate the people with a negative attitude towards the regime introduced in Poland after 1944 from the society. As a rule, the Criminal Code of the Polish Army regulated criminal liability of soldiers as well as the other public officials determined by law. However on its basis mainly civilians were brought to criminal justice, who during martial law time purely exceptionally were subject to those regulations, unduly prolonging the period of the courts' and military law jurisdiction in case of civilians till 1 May 1955.